

Родны кут

Янка Брыль пра сустрэчы з Якубам Коласам

«Гаворыць Мінск! Запрашаем вас паслухаць нататкі Янкі Брыля „Родны кут“, прысвечаныя 90-годдзю з дня нараджэння Якуба Коласа. Перад мікрафонам – аўтар», – менавіта з гэтых слоў а палове восьмай гадзіны вечара 19 верасня 1972 года пачаўся эфір першай праграмы беларускага радыё. АДДЗЕЛ прозы і публіцыстыкі літаратурнай рэдакцыі Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні адвёў для сустрэчы з вядомым беларускім пісьменнікам не больш за 20 хвілін. Аднак і гэтага невялікага часу аказалася цалкам дастаткова, каб перадаць асаблівае стаўленне Я. Брыля да асобы народнага паэта Беларусі і яго творчасці. Праз 45 гадоў, напярэдадні чарговага юбілею Якуба Коласа рэдакцыя часопіса «Беларуская думка» знаёміць сваіх чытачоў з архіўным запісам гэтага малавядомага радыёэфіру.

— Пражыта, здаецца, мала, а ўжо так прыемна бывае вяртацца думкай да вытокаў не надта лёгка заробленай сталасці.

Быў час, калі ад хараства жыцця патрабавалася нямнога. Каб солідка размарыцца, вясковаму хлапчыняці дастаткова было прыціхнуць каля плота, утаропіцца ў дзівосныя ўзоры сівога моху на штакеціне... Калі ж здараўся часам выпадак такой незвычайнай важнасці, што на траву звальваўся з гнязда толькі што апераны верабейчык, – шчасце не мела граніц!

Навокал быў зусім невялікі свет жывых істот і рэчаў, якія я ўмеў назваць. Кожны новы прадмет, новы голас жывой істоты – проста жыццё, якому і за межамі майго далягляду, як адчуваў я падсвядома, не было ні канца ні краю. Адтуль у кружок мае жыццёвай прасторы безупынна прыходзіла нешта новае, што з часам адкрывала сваё імя.

Разам з кожнай новай птушкай ці кветкай прыходзіла новая песня ці казка.

Сярод мноства прыгожых прыйшла і такая, дзе мой вясковы аднагодак збіраўся першы раз у школу, а бацька наказваў яму быць старанным.

Не то казка яна, не то песня. Прыйшла – са слоў старэйшага брата – і адразу знайшла ў маім сэрцы ўтульнае месца.

А неўзабаве і я павесіў на плячо шарчавую торбачку з букваром і грыфельнай дошкай. Бацькі, які тым часам выплятаў бы на калодцы лапаць, ужо не было. Маці сама дала наказ быць не горшым, чым дзеці ў добрых людзей... Рэшту сказала казка:

*А старанны будзеш,
Да навукі здатны –
Я прадам кароўку
І кажух астатні...*

У тым, што гэта датычыла мяне, не магло быць сумнення, нягледзячы нават і на тое, што хлопчык з казкі называўся Ігнатам. Не мог жа той, хто пусціў гэтую казку ў жыццё, прадбачыць, што я буду называцца інакш... Ды не, гэта ўжо не тая, не дзіцячая думка! Тады я не думаў, чыя яна, гэтая казка. Яна проста жыла, проста сабе прыйшла да мяне з таго цудоўнага «ні канца ні краю» і знайшла ў маім сэрцы якраз тое самае, што адчуваюць на парозе школы ўсе малыя. Яна стала маёй шмат раней, чым адкрыла і мне свой зыходны адрас. Гэта прыйшло пазней, калі да наказу авалодваць светам далучыліся іншыя казкі і песні, родныя па прастаце і цеплыні гучання.

Журботна шумяць за сцяною старыя ліпы. Худы конік упяўся за плугам пад крык аратага. Расцвіўшай грэчкай пахне родны край у час майго маленства і юнацтва – прыгнечанае, бунтарнае

Наднямонне. Лунае над вёскай увечары песня пра Нёман – быстры і чысты, як з расы. Па-жабрацку нясмела грукае дзвярыма ўбогай хаты начны вецер, а старая маці, якіх я бачыў навокал многа, прадзе бясконца і бясконца тужыць па сыне, які сядзіць у турме за праўду...

Такі быў першы свет чароўных казак і песень жыцця... Не, ён быў значна шырэйшы! Але ў ім быў такі вось асаблівы «родны кут» – у той час, калі і для мяне адкрылася і стала блізкім імя яго творцы – Якуба Коласа.

Напрадвесні бываюць дні, калі няцяжка забыцца, што ў далах і разорах датайваюць апошнія лапінькі бруднага, хрумсткага снегу, што хутка – вясна... З нізкага, мутнага неба на брудную зямлю нячутна асядае халодная слата, фарбуючы даль павосеньску сумна і хварабліва...

Цяжка тады пазіраць на свет з-за лагерных дротаў.

На калючках збіраюцца буйныя кроплі і, ацяжэўшы, адна за адной ападаюць на жвір. Бязгучна і шчодро. За драцяной сцяною па мокрым жвіры павольна шоргаюць падкутныя боты. Думай сабе пра гэтых вахманаў, такіх невяўнічых, шэрых з выгляду, што кожны з іх усё ж такі чалавек, які з радасцю скінуў бы жалезную шапку і аддаў карабін, павер і лезь пад драты – і ён застрэліць цябе ва ўпор або, заплюшчыўшы вочы, праштыхне сцюдзёнай сталлю гарачае ад голаду нутро. І зноў будзе снаваць туды-назад...

На дроце першай, унутранай агароджы гібее некалькі штук благодзячай, ушчэнт заношанай бялізны. За гэтымі трантамі – воля: вялікія гурбы смецця на пустыры, на фоне белых домікаў рабочага пасёлка, далей топіцца ў цьмянай імгле невялікі баварскі горад. Над ім ляніва, чорна дымяць фабрычныя коміны і штыхамі тырчаць вежы кірхаў.

Адтуль, з гэтай чужой, непрыветлівай волі, да нас прыходзяць толькі тыя, каму патрэбны нашы рукі і плечы. Палічаць і пагналі, а ўвечары – палічаць і загоняць зноў.

І нашае заўсёды з намі – цела, што ные па хлебе, а душа – па волі...

▲ Якуб Колас.
Мастак Леанід
Дударэнка. 1972 год

Быў сакавік сорок першага года. Для нас, жаўнераў польскай арміі, поўз другі год палону.

Маладыя – нічога, трымаліся. А са «старых» – сямейных мужчын, мабілізаваных напярэдадні вайны, – двое ўжо звар'яцелі. Неяк зусім непрыкметна і дзіўна... Спачатку не хацелася паверыць. Адзін усё пісаў кіёчкам на пяску – дахаты, бабе і дачушцы Мані. Другі амаль кожнай ноччу будзіў наш барак то прарэзлівым крыкам пра чорта, які вунь дабіраецца ўжо да яго, то задушэўным, грудным барытонам:

На Мурамскай дарозе

Стаялі тры сасны...

Трэці дзядзька пачаў батрачыць у французай: мыць падлогу, бялізну, посуд...

У першым французскім бараку жылі «арыстакраты»: былыя і будучыя фабрыканы, ранцье, памешчыкі. Яны і тут, пад салдацкім сукном, за дратамі, глядзелі на іншых зверху, бо самі амаль штодня атрымлівалі пасылкі, гатавалі ў паабіваных кацялях шакалад, курылі, лежачы на нарах, духмяныя люлечкі і чыталі вішыйскія газеты... Усё гэта – з

выглядам людзей, зусім спакойных за лёс сваёй краіны.

Батракоў яны наймалі за лагерны «суп», які самі, па міласці Петэна, не елі ўжо з паўгода.

Хлопцы прыпільнавалі нашага дзядзьку і ўвечары пагаварылі з ім культурна: гэта, браток, абражае годнасць савецкага чалавека. Мы ўжо лічылі сябе савецкімі людзьмі, хоць новае жыццё сваіх, родных мясцін ведалі толькі ў марах, ды па скурых пісьмах з дому.

І ён пакаяўся, перастаў хадзіць цішком на паклон за кацялок кіславатай баўтухі з вотруб'я і бульбы.

Толькі ўсё ўсмixaўся сумна, седзячы каля акна...

І вось тады яна завітала да нас – нібыта чалавек адтуль, з радзімы – «Новая зямля»!

Не варта здзіўляцца гэтаму факту. Мне давялося, напрыклад, сустрэцца ў лагерах з Леанідам Андрэевым, Кацюбінскім, Серашэўскім. У перапоўненым таварняку, галодных, халодных, седзячы на падлозе, пад якой ужо не першыя суткі чортведама куды грукочуць па рэйках колы, мы – пры святле з вузкага закратаванага акенца – услых, запоем чыталі «Шчасце» Неміровіча-Данчанкі.

Словам, тым самым шляхам выпадку, праз дзесяткі салдацкіх рук і торбаў, прыйшла да нас і Коласава паэма.

Перад вайной не давялося мне бачыць ніводнага артыкула пра яе – ні шчырага, ні подлага, ні разумнага, ні дурнога, і меў я пра гэтую кнігу толькі ўласную думку. Была і прыхільнасць, і пэўная смеласць: Колас здаваўся сям-там залішне простым, нават прымітыўным і саладжавым, а звычайнасць, штодзённасць паэзіі гэтага твора – далекаватай, скажам, ад велічнай эпікі Пушкіна і Міцкевіча...

Дома, у вёсцы, не чуў я не толькі таго, што «Новая зямля» пачата была ў турме, але не разумеў і поўнага сэнсу слова «няволя», тым больш – на далёкай чужыне.

Дзядзька наш – пажылы, рабацяшчы, часам і нават вясёлы мужчынка Сіратлівая хата яго стаяла недзе над Віліяй. Для такой хаты няцяжка было б выбраць месца ў любым кутку Беларусі. І чалавека такога, як дзядзька Курэц, няцяжка было б знайсці, бадай, у кожнай беларускай вёсцы.

І вось у рукі яго, якраз у тыя дні, калі мы, маладыя сябры, забаранілі яму прыніжаць сваю чалавечую годнасць, трапіла неяк бывалая кніга без вокладкі, якая пачыналася адразу з самых блізкіх, у сэрцы вынашаных слоў:

Мой родны кут, як ты мне мілы!..

Бачыў я тады – пакуль што адзін раз у жыцці – як самы просты, ледзь пісьменны чалавек плакаў над кнігай паэзіі. Не забыцца пра той журботны, цьмяны прад-

142

Зваржаўны Камітэт Савета Міністраў БССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні

МІКРАФОННАЯ ПАПБА

рэдакцыя літаратурная
аддзел спраў і сувязі з аўтарамі
№ 4882
на аддзеле выпуску
.. 19 - верасня 1972 г.

Назва радыёперадачы
Родны кут - нагайкі Я. Брыно пра сцяг і Коласава

Час праходжання перадачы па кожнай праграме	па плане		фактычна	
	пачатак	канец	пачатак	канец
Першая	19.30	19.50	19.30	19.50

У перадачы 11 старонак

Аб'ём матэрыялу, за які выплачаны:

Аўтарскі ганарар _____ мін.
Ганарар за выкананне _____ мін.
Ганарар за пераклад _____ мін.

У перадачу ўключаны
магнітафілмы № 16328 ч. 19.50
перадачу праслухаў Сяміш

Рэдактар перадачы _____
Старшы рэдактар Сяміш
Рэжысёр перадачы _____

Узнаважанага Галоўліта (альбо адзнака аб тым, што візы не траба)

Рэдактар-стыліст _____

Рэдактар _____

16

19/12/72

вясновы дзень, пра прасвятлелы воблік шэрага рабацягі, які, чытаючы ўголас, па складах, трымаўся, як дзіця за бацькаву руку, парэпаным палыцам за кожны радок, – каб, не дай бог, не разлучыцца з тым родным светам, без якога так натамілася, так збалела яго шчырая душа!

І тады думаў... Не, я спачатку выйшаў з барака, сарамліва застаўся адзін... Мне зноў адкрылася, маю душу па-свойму ўразіла непаўторная беларуская прыгажосць, абаяльная сіла паэзіі – народнай і таму вялікай.

Дзіўна, але так – не памятаю дакладна, калі і як убачыў я Коласа ўпершыню.

З тых дзён запомніліся найярчэй такія два здарэнні.

Для зборніка беларускай сучаснай паэзіі, які мы складалі ў канцы сорак пятага года ўдвух з Валянцінам Таўлаем, патрэбны былі новыя вершы нашага патрыярха. Жыў ён ужо ў сваім новым доміку побач з Акадэміяй навук. Таўлай з сям'ёй прыпыніўся ў тым самым сасняку, у адным з зялёных салдацкіх баракаў, што стаялі тут яшчэ з таго часу, калі і сам акадэміцкі гмах быў гітлераўскай казармай. У параўнанні са мной Валянцін быў старажылам у літаратуры, аднак і ён пайшоў па вершы да суседа не адзін, а папрасіў пасрэдніцтва ў Глебкі.

Сцюдзёны лістападаўскі вечар. Мы ішлі паміж рэдкімі, працярэбленымі вайною соснамі на святло ў Коласавым акне, і Таўлай, чалавек не вельмі моцны ў гаспадарчых справах, па-свойму ціха і наіўна скардзіўся, што вось зіма пачалася, а дроў, браток Пятро Фёдаравіч, яшчэ няма.

– А піла ў цябе ёсць?

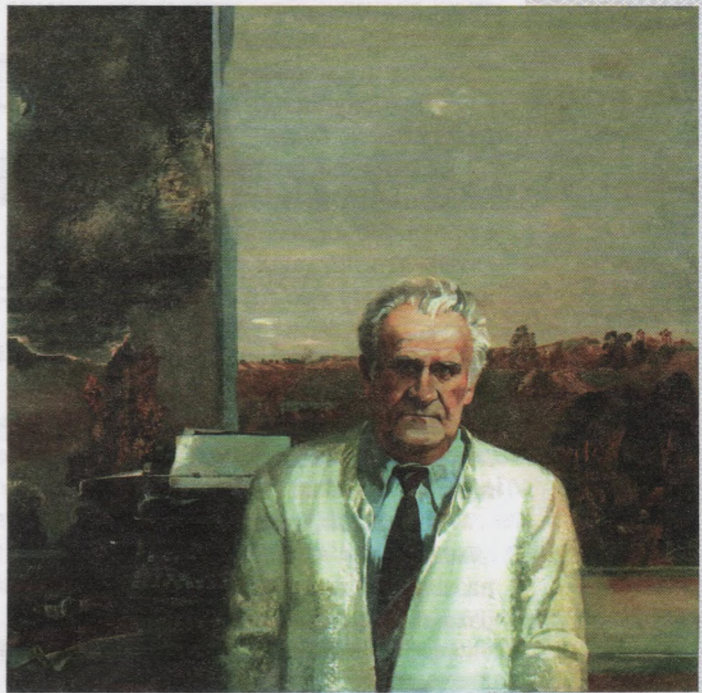
– Ёсць нейкая, браток.

– Што ж, дык давай вось утрых сасну павалім. Завалачом, нарэжам.

– Ха!

– А назаўтра стары мне ж першаму і пазвоніць: «Пятрок, нехта, брат сасонку пусціў. І яшчэ, свіння, пад самымі вокнамі! Трэба ўзяць панятых: след павёў да Таўлая».

І мы, спыніўшыся, рагаталі тым смачным, здаровым смехам, які прыходзіць нячаста.

▲ Партрэт народнага пісьменніка Беларусі Янкі Брыля. Мастак Уладзімір Тоўсцік. 1982 год

Аднак, нягледзячы на ўсю яго такую прастату, я на той раз падышоў са старэйшымі таварышамі толькі да брамкі ў высокім плоце, а потым вырашыў, што мне, можа, лепш пачакаць у Валянцінавай хаце.

Пазней, па заданні рэдакцыі, мне давялося самому зайсці ў той домік пад соснамі, дзе за акном невялікага кабінета красавала паміж пладовых дрэўцаў звычайнае наша вясковае жыта, пасянае рукой паэта-акадэміка. Прыемна прызнацца, што і тады ўжо, значна больш асвойтаны ў літаратурным асяроддзі, я быў далёк ад рэпарцёрскай бойкасці некаторых носьбітаў рэдакцыйнага блакнота. І гэта быў не страх, не сарамлівасць, а проста адчуванне дыстанцыі.

Хацелася мне, вядома, пачуць ад Коласа нешта незвычайнае, важнае. І верылася, што пачую...

Слухаў дзядзька Якуб уважліва, пагаспадарску дапытліва глядзеў з-за свайго пісьмовага стала на яшчэ аднаго, што вось таксама, кажуць, вельмі хоча далучыцца да вялікай справы. Калі ж я скончыў са службовай грунтоўнасцю і неслужбовым хваляваннем выказаць яму рэдакцыйную просьбу, ён памаўчаў яшчэ

трохі, збянтэжыўшы мяне сваёй – як мне здалося – незадаволенай насупленасцю, і нарэшце прамовіў:

– Дажджу каторы час няма... І што гэта, хлопча, будзе?

Прызнацца, мяне спачатку здзівіла і нават ажно расчаравала такая прастата і проза. Не адразу я зразумеў, колькі ў гэтым яго неспакоі народнай душы, не адразу ўявіў яго горкую думу ў бяссонную ноч, румяны досвітак над шорсткай зелянінай сасновых вершалін і словы, што не выказваліся ўслых у гадзіны старэчай самотнасці... Словы шчырага непакою за шчасце тых, што столькі нацярпеліся ў нядаўнюю вайну!

«Толькі той, хто сапраўды пачуе голас зямлі, голас народа, прасякнецца яго паэзіяй, той перадаць іх шматтысячным рэхам ва ўсе куты нашай Радзімы».

І я ўжо ведаў тады гэтыя яго словы. Яны ахвотна пераклікаліся з вобразам самага песняра. З яго – міжвольна, падсвядома зробленым – аўтапартрэтам, які быў заключаны ў зусім новых тады, толькі што апублікаваных радках:

Пытае бура старца-дуба:

– Чаму цябе я не зламлю?

І кажа дуб: – Я ўрос ў зямлю,

З зямлёю жыць у дружбе люба.

Яшчэ адзін, таксама нібы нязначны, але характэрны факт.

У верасні пяцідзесятага года, едучы аўтобусам з Баранавіч у Навагрудак, я любаваўся прыгажосцю надсвіцязянскай восені – дарогай у залатым тунелі ліп і клёнаў, ірдзеннем рабінавых гронак на фоне свежай, зноў засеянай зямлі. Калі ж я, не стрываўшы, сказаў свайму суседу-пасажыру нешта пра гэтую прыгажосць, ён, мясцовы калгаснік, адказаў з усмешкай:

– Якуб Колас гаварыў, што хоча, хай здароў будзе, прайсціся тут калі-небудзь пехатой...

Я не спытаўся, каму ж ён, Якуб Колас, гэта гаварыў.

«Гавораць людзі», – адказаў бы, напэўна, мой выпадковы спадарожнік.

Калі ж гэта – легенда, дык яно яшчэ лепш: гэтая залацінка добра гаворыць пра любоў народа да свайго паэта.

Мы ўсе любілі яго. Маладзейшыя літаратары, мы раўнавалі свайго старэйшыну да людзей, якіх ён лічыў сябрамі, і пагарджалі тымі, што аціраліся каля яго не па праву сапраўднай, а тым больш узаемнай прыхільнасці. Застаецца пакуль не зусім ясным, што было, ці хто быў прычынай яго не вельмі шчодрой часамі ўвагі да маладых літаратараў. Мы адчувалі гэта балюча, нягледзячы на тое, што некаторым з нас пашанцавала ўсё ж такі быць да яго бліжэй, нават пачуць бацькоўскае слова ацэнкі...

Зрэшты, справа не ў тым, колькі разоў хто сустракаўся з дзядзькам Якубам, што ён каму гаварыў.

Галоўнае, з чаго складаецца сутнасць прыгожай, радаснай з'явы, імя якой Колас, – заўсёды і поўнасцю з намі.

Па праву багатых спадчыннікаў мы можам і не скупіцца – больш строга адбіраць ад выдатнага і добрага тое, што, мякка кажучы, магло б быць значна лепшым. Успомнім для смеласці, як ён сам гаварыў пра свайго «Адшчапенца»:

«Ураджай выйшаў такі, што я толькі-толькі вярнуў сабе насенне».

Дрэнна, што мы ў апошнія гады не гаварылі з ім таксама шчыра... Адны, зразумела, не адважваліся, а другія дарма лічылі свае, не заўсёды і не ва ўсім шчырыя, адносіны нейкай асаблівай любасцю да чалавека, які лепш за многіх разбіраўся ў сапраўдных і несапраўдных пачуццях.

Ад праўды мы не пабяднеем, Колас не паменшае ад таго, што мы назавём, напрыклад, «Рыбакову хату» творама значна ніжэйшым за магчымасці аўтара «Новай зямлі», «Суд у лесе» – зусім слабой паэмай, а якую-небудзь «Кукурузку» – проста нявартай ягонага подпісу.

Заклучаны ў яго лепшых творах свет – шматфарбны, шматгалосы, сонечны свет – і я, следам за тысячамі іншых, удзячна лічу сваім.

Мой родны кут, у які я часта заходжу таксама ўсхвалявана, як заходзяць пасля разлукі ў бацькоўскі дом, – свой ад маленства да скону.

Падрыхтаваў Аляксандр САМОВІЧ